

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: «РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ
МОВЛЕННЯ»

Виконала студентка 2 курсу, групи KorL–M19
спеціальності 016 Спеціальна освіта
"Логопедія. Спеціальна психологія"
Колбіна Дарина Михайлівна

Керівник:

Бєлова О.Б., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних
методик

Рецензент:

Михальська С.А., кандидат психологічних
наук, доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Мислення як пізнавальний процес	6
1.2. Закономірності розвитку мислення у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком	13
1.3. Особливості розвитку мислення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	30
2.1. Методика дослідження розвитку творчого мислення у дітей дошкільного віку	30
2.2. Аналіз матеріалів дослідження	44
РОЗДІЛ 3. НАВЧАЛЬНО-КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	55
3.1. Процес організації методичної роботи з розвитку творчого мислення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення	55
3.2. Навчально-корекційна методика для формування творчого мислення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення	61
3.3. Аналіз результатів формувального навчання	69
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	81
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Актуальність теми. Всебічний та гармонійний розвиток дитини виступає ключовим завданням сучасного дошкілля. В умовах інклюзивної освіти це має відношення до організації освітньо-виховного процесу дітей з порушеннями мовлення (Н. Гаврилова, С. Конопляста, Т. Сак, Н. Пахомова, М. Шеремет та ін.). Оскільки діти старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення переважно вступають до навчання в загальноосвітні школи, то вони потребують цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи щодо подолання загального недорозвитку мовлення та розвитку мислення, оскільки саме це стає запорукою успішного навчання у школі. Сьогодення вимагає формування особистості, здатної до творчої діяльності, творчого мислення під час вирішення практичних задач.

Проблема формування розумових операцій у дітей дошкільного віку ґрунтовно досліджена в працях П. Гальперіна, Л. Венгера, Л. Виготського, Л. Обухової, С. Рубінштейна, М. Поддьякова, Л. Фрідмана, Т. Ріхтерман, Л. Тихомирової, О. Степанова, Т. Дуткевич та ін. Мислення як категорія психології розглянута в наукових розвідках Р. Немова, С. Максименко, О. Скрипченко, В. Соловієнко, Г. Щокіна, П. Гончарук, В. Рибалка, Ю. Трофімова. Взаємозв'язок мислення та мовлення описаний у дослідженнях І. Сеченова, І. Павлова, Л. Виготського, О. Леонтьєва та ін. Категорія творчого мислення представлена в дослідженнях А. Рахімова, Дж. Ніренберга, Дж. Гілфорда, В. Кременя, Н. Борякової, Г. Дерипаско, В. Оверчук та ін. Мислення як когнітивний аспект творчої діяльності людини розглянуто в працях І. Пасічник, О. Лоюк, Дж. Ніренберг та ін.

Окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему **«Розвиток творчого мислення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення»**.

Мета дослідження – розробити та апробувати методи навчально-корекційної роботи спрямовані на розвиток творчого мислення у дітей

старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукових джерел із означеної проблеми, та визначити, особливості розвитку мислення у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.

2. Визначити методи діагностики та експериментально дослідити особливості розвитку творчого мислення та його властивостей у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

3. Визначити методи розвитку творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Експериментально перевірити ефективність проведеної навчально-корекційної роботи.

Об'єкт дослідження – процес розвитку мислення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення.

Предмет дослідження – особливості розвитку творчого мислення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення.

Методи дослідження: – *теоретичні:* вивчення та порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел з проблеми дослідження для визначення теоретичних засад і основних підходів щодо визначення сутності творчого мислення, його діагностики та корекції;

– *емпіричні:* дослідження рівня розвитку творчого мислення у дітей дошкільного віку за критеріями: активність (тест прогресивних матриць Дж. Равена), швидкість (тест творчого мислення Торренса «Намалюй картинку» і «Закінчи малюнок»), гнучкість (тест креативності Ф. Вільямса), оригінальність (методика «Домальовані фігури» (О. М. Дьяченко), методика «Танграм» та «Паралельні лінії» за О. І. Кульчицькою, Л. Г. Черною); дослідження рівня творчої уяви (ігрові методики «Де чие місце?» і «Три слова»); констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики:* кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних.

Теоретичне значення. Розширено поняття «мислення», охарактеризовано поняття «творче мислення» та виділено його критерії, здійснено порівняльний аналіз розвитку мислення у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та в дітей з порушеннями мовлення.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації психологічного інструментарію діагностики особливостей розвитку творчого мислення у дітей дошкільного віку. Описана навчально-корекційна методика може бути використана в роботі логопеда, психолога, вихователя логопедичної групи та груп з інклюзивної форми навчання.

Наукові результати дослідження були здійснені на базі Спеціального дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 29 «Червона шапочка», Дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 35 «Світлячок» комбінованого типу, Дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 70 «Оленка» м. Кропивницького.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена в науковій публікації: «Особливості мисленнєвої діяльності дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення».

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (87 найменувань), додатків (20 сторінок). У роботі вміщено 10 графіків, 4 рисунка. Загальний обсяг наукової роботи – 107 сторінок, з них 80 сторінок – основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Доведено, що мислення пов'язане з усіма психічними процесами та з мовленням. Оскільки діти з загальним недорозвиненням мовлення мають повноцінні передумови до оволодіння розумовими операціями, то своєчасна корекційна робота стає нагальною потребою. Доведено, що вміле використання спеціальних ігрових прийомів у логопедичній роботі зацікавлює дитину, розвиває пізнавальний інтерес та мотивує, виховує почуття впевненості в своїх силах. Встановлено, що основним завданням закладу дошкільної освіти є виховання творчої особистості. Формування творчого мислення має системний і цілеспрямований характер, розвивається на основі уяви, яка в дошкільників дуже розвинена.

2. Досліджено, що при загальному недорозвитку мовлення недостатність мислення проявляється, перш за все, в слабкості аналітико-синтетичної діяльності, в низькій здатності до абстрагування та узагальнення, в складності розуміння змістової сторони будь-якого явища.

Встановлено, що темп мислення у таких дітей уповільнений, це значно ускладнює здатність дитини переключатися з одного виду розумової діяльності на інший. Недорозвинення мислення перебуває у прямій залежності із загальним порушенням мовлення. Але, у ході цілеспрямованого та систематичного впливу через ігрову діяльність, процес розвитку розумових операцій у дітей із загальним порушенням мовлення відбувається легше, швидше та цікавіше. Своєю чергою розвиток творчого мислення позитивно впливає на корекцію вад мовлення та загальний розвиток особистості дитини.

3. Визначено методи діагностики та експериментально досліджено особливості розвитку творчого мислення та його властивостей у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Встановлено, що порівняно з дітьми з контрольної групи (діти з типовим мовленнєвим розвитком) діти із загальним недорозвиненням мовлення мають значно гірші показники рівня розвитку творчого мислення, що пояснюється недорозвиненням психічних процесів, у тому числі мисленнєвих процесів, загальним мовним недорозвитком тощо. Так діти з ЕГ показали переважно середній рівень сформованості мисленнєвих операцій аналізу та узагальнення 5 (62,5 %), низький рівень – 2 (25 %) і одна дитина (12,5 %) показала високий рівень. Оцінювання наочно-дійового мислення дітей із загальним недорозвиненням мовлення показало середній та достатній рівень 62,5% та 25 % відповідно, що пояснюється тим, що діти не можуть в основному диференціювати поняття «праворуч» і «ліворуч».

Розкрито, що результати діагностики словесно-логічного мислення показали слабкий рівень розвитку словесно-логічного мислення у більшості дітей експериментальної групи (62,5%), оскільки діти не встигали відповідати на запитання, відчували дефіцит словникового запасу, нерозуміння значення слів.

Встановлено, що 37,5 % дітей із загальним недорозвиненням мовлення мають низький рівень творчого мислення, що свідчить про відставання у розвитку творчого мислення від своїх однолітків з типовим мовленнєвим розвитком.

Доведено, що за результатами тесту креативності Ф. Вільямса діти із загальним недорозвиненням мовлення показали недостатній рівень розвитку такої якості творчого мислення, як швидкість. Що стосується оригінальності, то багато дітей експериментальної групи малювали за межами пропонованої фігури, а значить, їхні малюнки не можна було вважати оригінальними.

Досліджено рівень розвитку творчого мислення та загальний мовленнєвий розвиток дітей із ЗНМ та дітей із НМР. Встановлено, що

показники активного словника в дітей із ЗНМ третього рівня не відповідають віковій нормі. Особливих труднощів у них не виникало при називанні предметів, дій, ознак предметів, з якими вони зустрічаються кожного дня. Однак, щоденний активний словник є обмеженим. Діагностика звуковимови в дітей із ЗНМ показала, що 5 дітей (62,55 %) виконали завдання на достатньому рівні, 3 (37,5 %) – на низькому рівні.

Досліджено рівень розвитку творчої оригінальності в дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Встановлено, що в ЕГ середній рівень продемонструвало троє дітей (37,5 %), які у своїх роботах до пропонованих фігур додали незначну кількість нових елементів. На низькому рівні опинилося четверо дітей ЕГ (50 %), яким не вдалося створити нове зображення, вони лише відтворили пропоновані фігури. Одна дитина з ЕГ (12,5 %) віднесена до дуже низького рівня, адже не змогла придумати нічого нового до пропонованого матеріалу діагностики.

Встановлено, що низький рівень творчої оригінальності в дітей із загальним недорозвиненням мовлення пояснюється порушенням операції аналізу та синтезу в ході мисленнєвої діяльності, їм складно вдається просторово-координаційна діяльність (на площині та в просторі), їм легше повторити пропонований малюнок, ніж придумати новий образ, це підтверджується низьким рівнем розвитку наочно-образного мислення. Виявлені особливості мислення обумовлені зв'язком між мовними порушеннями та іншими сторонами психічного розвитку.

4. Обґрунтовано етапи та зміст навчально-корекційної роботи; визначено методи розвитку творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Експериментально перевірено ефективність проведеної навчально-корекційної роботи.

Контрольний етап дослідження засвідчив помітні зміни у дітей експериментальної групи після проведення з ними навчально-корекційної роботи. За результатами тесту творчого мислення Торренса «Намалюй картинку» і «Закінчи малюнок» 37,5 % дітей із загальним недорозвиненням

мовлення мали низький рівень творчого мислення, що свідчило про відставання у розвитку творчого мислення від своїх однолітків з типовим мовленнєвим розвитком. Після проведеної навчально-корекційної роботи цей показник збільшився до 62,5 %, що свідчить про ефективність запропонованих методик з розвитку творчого мислення. За результатами повторного обстеження рівня креативності (тест Ф. Вільямса) шестеро дітей з експериментальної групи виконували від 10 до 12 малюнків, що засвідчило зростання рівня креативності в дітей, які брали участь у навчально-корекційній роботі. Дослідження рівня оригінальності творчого мислення дітей експериментальної групи показало те, що їхні малюнки не можна було вважати досить оригінальними, адже діти малювали за межами запропонованого зображення. На контрольному етапі обстеження лише одна дитина виконала малюнок за межами запропонованого зразка. Після проведеної навчально-корекційної роботи значно виріс рівень творчої легкості. Так ми отримали високий рівень у 3 дітей (37,5 %) і середній рівень у 4 дітей (50 %), одна дитина показала низький рівень (12,5 %).

Доведено, що використання в навчально-корекційній роботі прийомів ТРВЗ технології сприяло зростанню творчої легкості в дітей із ЗНМ. Навчання дітей мислити творчо, фантазувати, виходити за межі стандартного бачення оточуючого світу однозначно сприяє розвитку творчого мислення.

Визначено, що якщо дитина із загальним недорозвиненням мовлення включена в освітній процес неспеціалізованого закладу дошкільної освіти, то вихователь повинен тісно співпрацювати з усіма ланками освітнього закладу: отримувати консультативну та методичну допомогу від логопеда, діагностичний матеріал від психолога закладу, необхідно передбачати інтеграцію дій всіх педагогів. Безперечно, велике мотиваційне та формуюче значення має взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю, оскільки цей процес є всебічним і безперервним. Не менш важливою є освітня діяльність спрямована на розширення знань батьків з проблеми, яка досліджувалася.

5. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення творчого мислення у дітей-логопатів є урахування мовленнєвого дизонтогенезу (у дітей з дизартрією, ринологією, алалією та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов І. А. Особливості дитячого віку. Москва, 1953. 329 с.
2. Андрощук О. В. Методи діагностичного дослідження розвитку творчих здібностей старших дошкільників. *«YoungScientist»*. 2017. № 1 (41) January. С. 219-224.
3. Архипова С., Кушнірик Н. Методика розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*. 2009. Вип. 2. С. 41-48.
4. Аханькова Е. В. Учим детей с общим недоразвитием речи творческому рассказыванию. *Дошкольное воспитание*. 2002. № 12. С. 33-40.
5. Базовий компонент дошкільної освіти України. / А. М. Богущ. Київ, 2012. 26 с.
6. Баль Н. Н., Дроздова Н. В.
Развитие познавательной деятельности детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи на коррекционных занятиях. Минск, 2015. 110 с.
7. Барканова О. В. Методики диагностики одаренности и креативности: психологический практикум. Красноярск, 2011. 196 с.
8. Барташнікова І. Я., Барташніков А. А. Учись іграє:
Тренінг інтелекту. Ігра і тести для дітей 5–7 років. Харків, 1997. 412 с.
9. Белова О. Б. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2018. Вип. 8. С. 14-23.
10. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ, 2014. 137 с.
11. Богоявленская Д. Б. «Субъект деятельности» в проблематике творчества. *Вопросы психологии*. 1999. № 2. С. 35-41.
12. Борякова Н. Ю. Педагогические системы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии. Москва, 2008. 222 с.
13. Борякова Н. Ю. Практикум по развитию мыслительной деятельности у дошкольников: Москва, 2000. 64 с.
14. Брушневська І. М. Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. –

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка (016 Спеціальна освіта). – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Київ, 2018. – 274 с.

15. Волосовец Т. В. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. Москва, 2008. 223 с.

16. Выготский Л. С. Мышление и речь. Психологические исследования / Под ред. В. Щербаковой. Москва, 2019. 368 с.

17. Вьюнова Н. И., Величко Ю. В. Динамика развития творческого мышления у детей старшего дошкольного возраста: общее и особенное. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Филология, педагогика, психология*. 2017. № 4. С. 100–106.

18. Гаркуша Ю. Ф. Коррекционно-педагогическая работа в дошкольных учреждениях для детей с нарушениями речи. Москва, 2007. 128 с.

19. Гончарук П. А., Рибалка В. В., Трофімов Ю. Л. Психологія. Київ, 2008. 560 с.

20. Гоян І. М. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ, 2014. 652 с.

21. Давыдов Д. Г.,

Чмыхова Е. В. Применение теста Стандартные прогрессивные матрицы Равена в режиме ограничения времени. *Вопросы психологии*. 2016. № 4. С. 129-139.

22. Дарда С. М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ: у 2-х частинах. Частина 1. Тернопіль, 2017. 336 с.

23. Денисова О. А., Захарова Т. В. Дошкольная логопсихология. Москва, 2003. 189 с.

24. Дерипаско Г. М. Розвиток творчого мислення. Дошкільнятко. Київ, 2015. 16 с.

25. Диагностика творческого развития личности. Новосибирск, 2003. 44 с.

26. Дмитрієва С. М., Гаврилова Н. В. Методи дослідження творчих здібностей школярів. Житомир, 2002. 40 с.
27. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія. Київ, 2007. 392 с.
28. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ, 2012. 424 с.
29. Дьяченко О. М. Развитие воображения дошкольника. Москва, 2009. 128 с.
30. Енциклопедія освіти / Гол. ред. В. Г. Кремень Київ, 2008. 1036 с.
31. Жукова Н С., Мастюкова Е. М., Филочева Т. Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. Екатеринбург, 1998. 320 с.
32. Загальна психологія / О. П Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова. Київ, 2012. 296 с.
33. Зелінська-Любченко К. О. Корекційно-логопедична робота з розвитку мовлення в дітей дошкільного віку із моторною алалією. *Логопедія*. 2017. №. 10. С. 8-13.
34. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти. Київ, 2003. 300 с.
35. Карнаух Л. П. Розвиток творчого мислення дітей дошкільного віку засобами художньої діяльності. *Вісник Українсько-туркменського культурно-освітнього центру*. 2017. Частина 1/10. С. 58-62.
36. Катаєва О. О., Стребелева Є. А. Дидактичні ігри та вправи по сенсорному вихованню. Київ, 2004. 224 с.
37. Комунікативний тренінг для дошкільників з порушеннями мовлення / І. В. Мартиненко. Київ, 2019. 119 с.
38. Конопляста С. Ю. Логопсихологія. Київ, 2012. 293 с.
39. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Київ, 2019. 39 с.
40. Кононко О. Запорука особистісного зростання дошкільника. *Дошкільне виховання*. 1999. № 10. С. 3-6.
41. Кульчицька О., Чорна Л. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей. *Обдарована дитина*. 2003. № 4. С. 13-28.

42. Кульчицька О. Чорна Л. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей *Обдарована дитина*. 2003. № 4. С. 42-50.
43. Левина Р. Е. Основы теории и практики логопедии. Москва, 1967. 173 с.
44. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения. Т. II. Москва, 1983. 320 с.
45. Лепетченко М. В. Теоретико-методичні основи формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2015. Вип. 5(2). С. 174-186.
46. Лоюк О. Творче мислення як чинник розумового розвитку школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 47. С. 148-154.
47. Максименко С. Д. Загальна психологія. Навчальний посібник. Київ, 2008. 272 с.
48. Мастюкова Е. М. Специальная педагогика. Подготовка к обучению детей с особыми проблемами в развитии. Ранний и дошкольный возраст. Москва, 2003. 320 с.
49. Міщиха Л. П. Творче мислення особистості: Психологічний дискурс. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2018. Випуск 3. Том 1. С. 79-83.
50. Мовленнєва і сенсорна системи та їх порушення : навчальний посібник / М-во освіти і науки України, СДПУ ім. А. С. Макаренка. Суми, 2019. 416 с.
51. Моляко В. А. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Обдарована дитина*. 1998. № 1. С. 3-8.
52. Наливкіна Н. М. Корекція розвитку. Розвиток пізнавальної діяльності. Підготовчий, 1 класи. Київ, 2015. 16 с.
53. Немов Р. С. Психология. Москва, 1995, 500 с.
54. Нестерова Т. В. Развитие наглядно-образного мышления у дошкольников с ОНР в процесс коррекционно-логопедической работы. Специальное образование в Самарской области: от сегрегации к интеграции: Материал обл. науч.-практ. конф. 3-4 ноября 2004 г. Самара, 2005. С. 62-63.
55. Ниренберг Дж. И. Искусство творческого мышления. Минск, 1996. 240 с.

56. Оверчук В. В. Сучасні методи розвитку творчого мислення в навчальній діяльності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №2(23). С. 181-187.
57. Організація творчого сприймання на різних вікових рівнях: методичні рекомендації / за ред. В. О. Моляко. Київ: Педагогічна думка, 2015. 57 с.
58. Павелків Р. В. Дитяча психологія. Київ: Академвидав, 2010. 432 с.
59. Павлов И. П. Лекции о работе больших полушарий головного мозга. Серия: Великие ученые / под ред. Ю. Лавровой. Москва: ЭКСМО. 2017. 480 с.
60. Палій А. А. Диференціальна психологія. Київ, 2010. 432 с.
61. Поддьяков Н. Н. Мышление дошкольника. СПб.: АСТ, 2013. 284 с.
62. Полєвікова О. Б. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку на засадах словоцентричного підходу. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Сер. : Педагогіка*. 2014. Вип. 3. С. 132-139.
63. Проколиенко Л. Н. Формирование любознательности у детей дошкольного возраста. Київ, 1979. 88 с.
64. Протодьяконова Н. В., Куликовская Н. Э. Особенности творческого мышления у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. *Молодой ученый*. 2015. № 3 (83). Февраль. С. 844-846.
65. Психологічна енциклопедія / О. М. Степанов, Київ, 2006. 423 с.
66. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навч.-метод. пос./ За заг. ред. Колупасової А.А. Київ, 2010. 363 с.
67. Рахимов А. З. Формирование творческого мышления школьников в процессе учебной деятельности: учебное пособие по спецкурсу. Уфа, 1988. 168 с.
68. Рихтерман Т. Д. Формирование представлений о времени у детей дошкольного возраста. Москва, 1991. 45 с.
69. Ричів М. В. Про критерії розвитку понятійного мислення. *Психологія*. 1984. № 86 С. 12-16.

70. Рібцун Ю. В. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки. Київ, 2010. 160 с.
71. Рыжова Н. В. Психолого-педагогический аспект развития творческих способностей у детей с общим недоразвитием речи. *Теоретические и прикладные аспекты современного дошкольного образования*. Ярославль: Изд-во ЯГПУ имени К. Д. Ушинского, 2006. С.241-247.
72. Селезнёва Г. А. Сборник статей (из опыта работы) специальных образовательных учреждений по вопросу «Развивающая среда в образовательных учреждениях округа». Москва, 2006. 174 с.
73. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения. Москва, 1947. 651 с.
74. Скрипченко О. В. Загальна психологія. Київ: Либідь, 2005. 464 с.
75. Соловьева Л. Г. Особенности игры старших дошкольников с речевыми нарушениями. *Логопедия сегодня*. 2010. № 2. С. 78-82.
76. Степанов О. М., Фицула М. М. Основы психологии і педагогіки. Київ: Академвидав, 2012. 528 с.
77. Тихомирова Л. Ф., Басов А. В. Развитие логического мышления детей. Ярославль: Академия развития, 1996. 240 с.
78. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Київ, 2014. 72 с.
79. Федорович А. В. Особливості ознайомлення дітей з кольором у системі сенсорного виховання Марії Монтессорі. Київ, 2016. № 9. С. 53-57.
80. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста. Москва, 2004. 224 с.
81. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада: В 2 ч. Ч. I. Первый год обучения (старшая группа). Москва : Альфа, 1993. 103 с.
82. Фридман Л. М. Психопедагогика общего образования. Москва: Институт практической психологии, 1997. 288 с.

83. Харитоновна Е. А., Хабарова С. П. Дифференциация коррекционно-развивающей работы с учащимися с тяжелыми нарушениями речи. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. Вип. 15. С. 199-210.
84. Шелестова Л. В. Методи діагностики креативності дошкільників у сучасному дошкільному навчальному закладі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 11 (30) /11/2014. С. 38-43
85. Щекин Г. В. Основы психологических знаний. К.: МАУП, 2001. 128 с.
86. Щетинина А. М., Смирнова Н. П. Формирование умственных действий у дошкольников. Великий Новгород, 2000. 116 с.
87. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. Кононко. Київ.: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.